

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України»: чинне законодавство з 19 листопада 2012 року: (офіц. текст). – К.: Паливода А.В., 2012. – 382 с.
2. Про затвердження Положення про порядок застосування електронних засобів контролю: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 9 серпня 2012 року № 696 // Офіційний вісник України. – 2012. №76. – Ст.3093.
3. Пилипенко В.П. Електронний моніторинг дозволить заощадити на триманні під вартою, а в перспективі – і на тюрмах // Закон і Бізнес. – 2012. – №11 (1050). – 7-16 березня.

С. С. Бичкова

*доктор юридичних наук, професор,
заступник начальника кафедри цивільного права і процесу,
Національна академія внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ МАЛОЛІТНІХ І НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

Передумовою участі у цивільному процесі є наявність визначеного законом правового статусу – цивільного процесуального статусу. Ним наділені усі суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, у тому числі, особи, які беруть участь у справі.

Як і будь-який інший галузевий правовий статус, цивільний процесуальний статус осіб, які беруть участь у справі, складається з суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та законних інтересів цих осіб, що регламентуються нормами цивільного процесуального права. Він визначає як процесуальні правомочності, так і міру необхідної поведінки кожного з відповідних учасників цивільного процесу, а також їх прагнення досягти певного процесуального результату під час розгляду і вирішення цивільної справи.

При цьому законодавець для указаних осіб передбачив загальні права та обов'язки, тобто такі, що ними наділені всі без винятку особи, які беруть участь у справі (ст. 27 ЦПК України).

Однак, якщо участь у справах позовного провадження беруть малолітні або неповнолітні особи, структура їхнього цивільного процесуального статусу має свої особливості: окрім загальних суб'єктивних цивільних процесуальних прав осіб, які беруть участь у справі, такі особи наділяються загальними цивільними процесуальними правами, закріпленими у ч. 1 ст. 27-1 ЦПК України.

За ч. 1 ст. 31 ЦК України малолітньою вважається фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років, а неповнолітньою – особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (ч. 1 ст. 32 ЦК України, ч. 2 ст. 29 ЦПК України). Згідно з ч. 1 ст. 6 СК України особа до досягнення нею повноліття має правовий статус дитини. Отже, і малолітні, і неповнолітні особи є дітьми за своїм правовим статусом. При цьому, ми погоджуємося, що статус неповнолітньої особи не змінюється, навіть якщо настають обставини, з якими закон пов'язує виникнення у неї повної цивільної дієздатності [2, с. 123].

Відповідно до ст. 3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р., у всій діяльності, що стосується дітей, першочергову увагу слід приділяти якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

Водночас, суди нерідко негативно ставляться до участі дитини у судовому процесі, а їх батьки чи інші законні представники пасивні та не надають необхідного сприяння дитині у реалізації її прав [3, с. 284]. Хоча висловлення дитиною своєї думки у суді є її особистим правом, здійснення якого суд повинен належним чином забезпечити [1, с. 20–24].

Тому поглядам дітей повинна приділятися належна увага (п. 21 Віденської декларації і Програми дій, прийнятої на Всесвітній конференції з прав людини 25 червня 1993 р.), потрібно поважати їх право висловлювати свою думку і брати участь у вирішенні всіх питань, що

їх стосуються, з урахуванням їх віку і зрілості (п. 7 Декларації і Плану дій «Світ, придатний для життя дітей», що прийняті резолюцією S-27/2 спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН 10 травня 2002 р.). З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового розгляду, що її торкається, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства (ч. 2 ст. 12 Конвенції про права дитини).

Отже, згідно із ч. 1 ст. 27-1 ЦПК України, загальними суб'єктивними цивільними процесуальними правами, якими наділяються малолітні і неповнолітні особи, які беруть участь у справі, є:

1) безпосередньо або через представника чи законного представника висловлювати свою думку та отримувати його допомогу у висловленні такої думки. Відповідно до ст. 3 Європейської конвенції про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 р., дитина, яка внутрішнім законодавством визнається такою, яка має достатній рівень розуміння, під час розгляду судовим органом справи, що стосується її, наділяється правами, використання яких вона може вимагати, зокрема: отримувати консультацію та мати можливість висловлювати свої думки; бути поінформованою про можливі наслідки реалізації цих думок.

Подібне положення, хоча і більш загальне, закріплене також у ч. 1 ст. 6 Конвенції про контакт з дітьми від 15 травня 2003 р.

Під «висловленням своєї думки» в контексті суб'єктивного цивільного процесуального права, що аналізується, слід розуміти пояснення малолітньої або неповнолітньої особи щодо фактів, які входять до предмета доказування у відповідній цивільній справі. Проте потрібно пам'ятати, що це право, а не обов'язок зазначених осіб, а тому вони можуть відмовитися від висловлення своєї думки щодо обставин справи.

У процесі розгляду цивільної справи дитина може висловлювати свою думку:

а) безпосередньо;

б) через договірного представника. Слід зауважити, що самостійно обрати собі договірного представника може тільки неповнолітня особа і лише у справі, що виникла з відносин, у яких вона особисто брала участь, якщо інше не встановлено законом, або неповнолітня особа, якій у порядку, встановленому законом, надано повну цивільну дієздатність. У всіх інших випадках договірного представника малолітньої чи неповнолітньої особи обирає її законний представник на підставі ч. 5 ст. 39 ЦПК України;

в) через законного представника.

При цьому дитині має бути забезпечена можливість проконсультуватися зі своїм представником і отримати його допомогу. Виходячи із ч. 1 ст. 10 Європейської конвенції про здійснення прав дітей, така можливість забезпечується тим, що під час розгляду судовим органом справ, які стосуються дитини, представник, якщо його дії явно не суперечать найвищим інтересам дитини, має, серед іншого, надати дитині роз'яснення, якщо внутрішнім законодавством дитина визнається такою, яка має достатній рівень розуміння, стосовно можливих наслідків реалізації її думки, з'ясувати думку дитини та довести її до відома судового органу.

Вбачається, формами надання допомоги малолітній та неповнолітній особі її представником можуть бути, наприклад, формулювання представником більш чітких, лексично та логічно правильних думок замість або в доповнення висловлювань свого підопічного, нагадування йому окремих обставин справи, моральна підтримка особи, яку він представляє, тощо.

Звичайно, висловлення своєї думки малолітньою чи неповнолітньою особою не позбавляє її представника права надати власні пояснення щодо суті справи;

2) отримувати через представника чи законного представника інформацію про судовий розгляд. Інформацією про судовий розгляд є фактичні дані щодо часу та місця проведення судового засідання, його порядку, наявності чи відсутності засобів доказування, обставин, які вони підтверджують, змісту ухваленого судового рішення, порядку та строку набрання ним законної сили, порядку його оскарження та ін.

Знову-таки, згідно із ст. 3 Європейської конвенції про здійснення прав дітей, дитина, яка внутрішнім законодавством визнається такою, яка має достатній рівень розуміння, під

час розгляду судом справи, що її стосується, має право отримувати всю відповідну інформацію і бути поінформованою про можливі наслідки будь-якого рішення.

Із ч. 1 ст. 10 цієї Конвенції випливає, що зазначене право малолітніх і неповнолітніх осіб забезпечується, зокрема, покладенням на їх представників обов'язку надати дитині всю відповідну інформацію, а також роз'ясненням стосовно можливих наслідків будь-якої дії представника;

3) здійснювати інші процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки, передбачені міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Наприклад, відповідно до статей 4, 5 Європейської конвенції про здійснення прав дітей, діти також можуть бути наділені такими процесуальними правами:

- подавати особисто або через інших осіб чи органи клопотання про призначення спеціального представника під час розгляду судовим органом справ, що стосуються їх у випадках, коли внутрішнє законодавство позбавляє суб'єктів батьківської відповідальності права представляти дитину в результаті виникнення у них конфлікту інтересів з останньою;

- клопотати про одержання допомоги від відповідної обраної ними особи у висловленні ними своєї думки;

- клопотати самостійно або через інших осіб чи органи про призначення окремого представника, а у відповідних випадках – адвоката;

- призначити свого представника;

- здійснювати деякі або всі права сторін у такому процесі.

Якщо взяти до уваги зазначене вище, можна переконатись, що на сьогодні малолітні та неповнолітні особи не можуть особисто здійснювати усі перелічені права в цивільному процесі України. Зокрема, вони не можуть призначити свого представника, здійснювати всі права сторін, якщо не будуть наділені відповідним обсягом цивільної процесуальної дієздатності. Хоча у ст. 5 Європейської конвенції про здійснення прав дітей визначено, що питання про можливість надання дітям таких додаткових прав розглядають сторони.

Також потрібно зауважити, що процесуальні права дітей, які беруть участь у справах позовного провадження, зазначеним переліком не обмежуються. Наприклад, згідно із ч. 4 ст. 43 ЦПК України, вони мають право заявляти клопотання про призначення або заміну законного представника.

Для реалізації зазначених цивільних процесуальних прав суд має роз'яснити малолітній або неповнолітній особі як її процесуальні права, регламентовані ч. 1 ст. 27, ч. 1 ст. 27-1 ЦПК України, так і можливі наслідки дій її представника чи законного представника. Найбільшу увагу при цьому необхідно приділяти роз'ясненню наслідків усіх процесуальних дій, які можуть вплинути на подальший рух цивільної справи або вирішення її по суті, зокрема таких, як: відмова від позову, зміна предмета позову, збільшення або зменшення розміру позовних вимог, визнання позову, укладення мирової угоди, передання справи на розгляд третейського суду тощо.

Проте таке роз'яснення надається судом лише за наявності двох умов у сукупності:

а) цього потребують інтереси самої малолітньої чи неповнолітньої особи;

б) за віком та станом здоров'я вона може усвідомити їх значення (ч. 2 ст. 27-1 ЦПК України).

Роз'яснення судом малолітній або неповнолітній особі її прав, можливих наслідків дій її представника (законного представника) може відбуватися шляхом проголошення судом (у формі цитування або іншій вербальній формі, доступній для сприйняття дитиною) відповідних правових норм ЦПК України або інших законодавчих актів, за необхідності – з тлумаченням їхнього змісту.

Згідно із ч. 3 ст. 27-1 ЦПК України, суд має сприяти створенню належних умов для здійснення малолітньою або неповнолітньою особою її процесуальних прав, визначених законом та передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Зокрема, суд може це здійснювати шляхом: а) забезпечення реалізації принципів цивільного судочинства; б) забезпечення участі у розгляді справи законних представників малолітньої або неповнолітньої особи у випадках, визначених у ч. 2 ст. 29, частинах 1, 2 ст. 39

ЦПК України; в) призначення і залучення до участі у справі законного представника, а у необхідних випадках – також встановлення опіки над малолітньою особою чи піклування над неповнолітньою особою (частини 2, 4 ст. 43, ч. 2 ст. 241 ЦПК України); г) заміни законного представника у встановлених законом випадках (частини 3, 4 ст. 43, ч. 2 ст. 241 ЦПК України); г) здійснення підвищеного контролю за законністю процесуальних дій учасників цивільного процесу стосовно малолітньої або неповнолітньої особи.

Таким чином, можна підсумувати: малолітні і неповнолітні особи, які беруть участь у справі, наділяються загальними процесуальними правами та обов'язками таких осіб і, поряд із цим, загальними процесуальними правами, що передбачені у ст. 27-1 ЦПК України.

Для здійснення малолітньою і неповнолітньою особою своїх цивільних процесуальних прав суд, за наявності визначених у законі умов, має роз'яснити як сутність цих прав, так і можливі наслідки дій її представника, насамперед, тих, які можуть вплинути на подальший рух цивільної справи або вирішення її по суті. Але у будь-якому разі суд має враховувати вік і стан здоров'я малолітньої і неповнолітньої особи, рівень її розвитку, інші обставини, що впливають на усвідомлення такою особою змісту наданих їй процесуальних прав, можливість їх здійснення та наслідки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Геллер М. В. Внесудебный порядок защиты права несовершеннолетнего жить и воспитываться в семье в современном российском законодательстве / М. В. Геллер // Семейное и жилищное право. – 2006. – № 2. – С. 20–24.
2. Кравчук В. М. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України / В. М. Кравчук, О. І. Угриновська. – [2-ге вид., переробл. і допов.]. – Х.: Фактор, 2010. – 800 с.
3. Прудникова М. Ю. Некоторые вопросы обеспечения и защиты прав несовершеннолетнего в гражданском обороте / М. Ю. Прудникова, С. Асанова // Республика Казахстан – независимое демократическое государство: материалы Международ. науч.-практ. конф., посвящ. 20-летию принятия Декларации о государственном суверенитете КазССР и 15-летию Конституции Республики Казахстан / [редкол.: Е. К. Кубеев, С. К. Амандыкова, Б. Р. Сембекова]. – Караганда: Изд-во КАРГУ, 2010. – С. 281–285.

Т. О. Гончар,

кандидат юридичних наук, доцент,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

КОНФІСКАЦІЯ МАЙНА ТА СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

У частині 3 ст. 3 КК України передбачено, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом. Однак законодавцем не розкривається поняття «інші кримінально-правові наслідки». Аналіз вказаної норми свідчить про те, що покарання не єдина форма реагування держави на вчинене суспільно небезпечне діяння (злочин). Проте якщо покарання – це найсуворіший та традиційний захід, питання визначення інституту «інші кримінально-правові наслідки» (заходи кримінально-правового характеру), його змісту і цілей, підстав, умов й порядку застосування конкретних норм, призначенням яких є регулювання відповідних правовідносин, сьогодні не отримали свого остаточного розв'язання. Це підтверджується наявністю низки спірних позицій у теорії кримінального права, прогалинами у регулюванні багатьох аспектів застосування складових вказаного інституту та значними труднощами, що виникають у цьому зв'язку в правозастосовній практиці. Від правильного розуміння юридичної природи та місця конфіскації майна та спеціальної конфіскації в системі заходів державного примусу залежать побудова системи протидії злочинності, дотримання прав і свобод людини та громадянина в нашій державі.